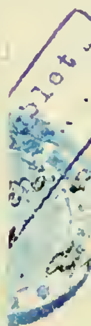

אורים
ותמים
LUX ET VERITAS

HANDLEIDING

TOT

DE KENNIS DER ENTING MET

KOEPOKSTOF,

VOORNAMELIJK TER INLICHTING VOOR DE HEELMEESTERS TEN PLATTEN LANDE ONDER HAAR RESSORT, OPGESTELD EN UITGEGEVEN

DOOR

DE PROVINCIALE COMMISSIE VAN GENEESKUNDIG ONDERZOEK EN TOEVOORZIGT, RESIDERENDE TE DORDRECHT.

*

TE DORDRECHT, BIJ
BLUSSÉ EN VAN BRAAM.
1819.

DE PROVINCIALE COMMISSIE VAN GENEESKUNDIG ONDERZOEK EN TOEVOORZIGT, RESIDERENDE TE DORDRECHT,

AAN

ALLE BEOEFENAARS DER GENEES- EN HEELKUNST ONDER HAAR RESSORT.

Geachte Kunstgenooten!

Daar de laatst verloopene jaren wederom de droevigſte voorbeelden hebben opgeleverd van de vooroordeelen en wanbegrippen, omtrent de zoo heilzame en, ſedert hare eerſte uitvinding, zulke heilrijke zegeningen over het menschdom in de vier werelddeelen,

 traps-

trapsgewijze, verspreid hebbende enting met koepokstof.

Daar men van rondom overtuigd is geworden, welken tegenstand deze eenvoudige en schadelooze bewerking nog aantreft; hoe de kundigste en ervarenste mannen, in hunne nuttige en voorbeeldelooze pogingen, nog zijn te leur gesteld, ja! mogen wij zeggen, gedwarsboomd.

Daar de laatste hevige Epidemie van kinderpokken, op sommige plaatsen onder ons Geneeskundig ressort, vooral in de stad Rotterdam, zulk eene schrikverwekkende, en voor den onpartijdigen waarnemer en beschouwer, zulk eene bedroevende slagting heeft te weeg gebragt, dat aldaar alleen, gedurende dezelve, meer dan vijf honderd voorwerpen de slagtoffers van hare woede geworden zijn, ja! dat de kundigste en meest geoefendste Genees- en Heelmeesters in die stad, met alle hunne verdienstelijke pogingen en bemoeijenissen, zelfs ondersteund door die van de ijverigste en verlichtste Godsdienstleeraren, bij velen niet

niet hebben kunnen noch mogen ſlagen, om dezen hardnekkigen, enkel op verkeerde en niets beduidende begrippen ſteunenden, tegenſtand, uit den weg te ruimen en te overwinnen.

Daar op den tijd, op welken deze ziekte, zoo in die aanzienlijke en volkrijke ſtad, als op andere plaatſen dezer Provincie, het hevigst woedde, ſommige voorwerpen, waarvan eenigen te voren met koepokſtof geënt waren, en anderen die nimmer deze bewerking ondergaan hadden, door, van onheugelijke tijden, bij de Geneeskunst beoefenaren, en dus langen tijd voor de ontdekking onzer voortreffelijke enting, bekende valſche pokjes, welke den naam van *Wind- Water-* of *Steenpokken* dragen, zijn aangetast geworden, en weinige andere, te voren geëntte voorwerpen, eene ſoort van afwijkende, in het begin wel met de ware kinderziekte eenige overeenkomst hebbende, pokjes, hebben doorgeſtaan, doch welke door de getrouwſte en meest overeenſtemmende waarnemingen van ervarene en, door hunne goede

 trouw,

trouw, beroemde mannen, bevonden zijn eenen geheel anderen en meer zachten loop te hebben, zoo dat voornamelijk het meest gevaarlijkſte tijdvak der gewone kinderziekte, zijnde dat der verëttering, ontbrak, en de pokjes wratachtig verdorden, waardoor het vooroordeel, de domheid en, bij ſommigen, eene bekrompene Godsdienstbetrachting, zoo veel voedſel vonden en velen zich met ijver en doldriftigheid van deze wapenen bediend hebben, om JENNERS onwaardeerbare uitvinding te bezwalken en, ware het mogelijk! geheel en al der vergetelheid toe te wijden, om alzoo, zonder eenig nut of voordeel voor hunzelven, ja, mogen wij zeggen tot hun eigen verderf, zoo vele leden der menſchelijke zamenleving aan hunne wanbegrippen op te offeren; waar aan dan zoo vele van rondom verſpreide geruchten en beängſtigende tijdingen zijn toe te ſchrijven geweest, even als of niemand door de enting met koepokſtof langer beveiligd was, ja, of deze alle hare waarde verloren had.

Hebben wij het gerekend eene onzer eer-

ste pligten uit te maken, op dit alles onze meeste aandacht te moeten vestigen en ons, ingevolge onze Instructien, behoorlijk te laten onderrigten, waardoor wij, ondersteund door de pogingen van ijverige en onpartijdige waarnemers, in de gelegenheid gesteld zijn geworden, om al het gene tot de zoo hevige Epidemie van kinderziekte, onder ons Ressort, bijzonderlijk te Rotterdam, te IJsselmonde, te Barendrecht en op sommige plaatsen in den Hoekschen Waard betrekking had, onder het oog van het Gouvernement te brengen, met dat gevolg, dat zijne Excellentie, de Minister van Binnenlandsche zaken, onze rapporten met belangstelling gelezen en overwogen hebbende, ons, bij besluit van den 26sten September 1818, aangeschreven en gemagtigd heeft eene Instructie te vervaardigen, gegrond op de belangrijke waarnemingen, vervat in de uitgegevene werkjes, zoo van den beroemden Groningschen Hoogleeraar E. J. THOMASSEN A THUESSINK (*a*), van den niet min beroem-

(*a*) E. J. THOMASSEN A THUESSINK, over het be-

roemden Delftſchen Geneesheer A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS (*b*), als van ons Medelid, den Rotterdamſchen Geneesheer, H. VAN DEN BOSCH (*c*), bijzonderlijk geſchikt voor de Heelmeesters ten platten lande, omtrent al hetgene bij de Koepokënting behoort in acht genomen te worden, en het beveiligend ver-

ge-

beveiligend vermogen der Koepokken, tegen de Kinderpokken. Te Groningen, bij W. VAN BOEKEREN, 1818.

(*b*) A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, de waarde der Koepokinënting gehandhaafd en op nieuw aanbevolen aan Ouders en Kunstgenooten. Te Delft, bij DE GROOT, 1818.

(*c*) H. VAN DEN BOSCH. De Kinderpokken, welke voornamelijk in de jaren 1817 en 1818 zoo fel te Rotterdam geheerscht hebben, in verband beſchouwd met de enting met Koepokſtof en deze in derzelver waarde gehandhaafd. Rotterdam en Amſterdam, bij P. VAN DER MEER en L. VAN ES, 1818; alsmede Brief van dezen Schrijver, over dit Onderderwerp, aan Dr. J. B. CROL, te Dordrecht. Te Rotterdam bij P. VAN DER MEER, 1817.

mogen van dezelve, zoo veel mogelijk, te verzekeren. —

Hoe gevoelig voor dit vereerend blijk van vertrouwen, hebben wij dadelijk het gewigtige en moeijelijke van dezen, ons opgedragen, taak, geheel en al bevroed, en hopen wij, eenigermate, aan de verwachting van Zijne Excellentie te zullen kunnen beantwoorden, door het gewrocht onzer rijpe overwegingen en beraadflagingen, u bij dit boekje aan te bieden, daar wij vooral de Heelmeesters ten platten lande niet dringend genoeg kunnen aanbevelen, bij hunne entingen al die voorzigtigheid en naauwgezetheid in acht te nemen, welke wij onvermijdelijk en naar geweten, bij de onderfcheidene afdeelingen van dit werkje moeten aanprijzen; hen vermanende om fommige ftukken niet als kleinigheden te befchouwen, welke niets ter zake zouden doen, daar eene ruime ondervinding den beroemdfte mannen, en ook ons, maar al te dikwerf geleerd heeft, dat onze enting, ja, wel eene eenvoudige en niets gevaarlijke bewerking is, doch van eenen zeer teede-

 ren

ren aard, en, met geene genoegzame omzigtigheid beſtuurd, gevolgen kan te weeg brengen, welke dan verkeerdelijk op hare rekening geplaatst worden, doch die niet aan haar, maar aan onvoorzigtigheid, onkunde en geene genoegzame ervaring van de enters moeten erkend en toegeſchreven worden; waardoor dus niet alleen de geentte voorwerpen niet, of niet behoorlijk, gewaarborgd en beveiligd worden tegen de Kinderpokken, maar ook nadeel aan derzelver gezondheid kan worden veroorzaakt; terwijl alzoo deze voortreffelijke, voor het menschdom niet genoeg te waarderen en aan het Opperwezen te erkennen weldaad, geheel ſchuldeloos komt te lijden: want, met leedwezen moeten wij betuigen en erkennen, dat dikwerf ſlordige entingen, en dezulke welke niet behoorlijk in haren loop waargenomen werden, oorzaken geweest zijn en aanleiding gegeven hebben, tot het ontſtaan en verduren van Kinderpokken, waarvoor de voorwerpen anderzins gewisſelijk zouden beveiligd gebleven zijn.

Wij kunnen bij deze gelegenheid de goedheid

heid en wijsheid van onzen geëerbiedigden Koning niet genoegzaam roemen, daarin, dat Zijne Majesteit, de voorſtellen van het Departement van Binnenlandſche Zaken omhelzende, zulke heilzame bepalingen omtrent het ſtuk der enting met Koepokſtof verordend heeft, waarvan niet alleen de Koninklijke Ordonnantie van den 18den ~~Julij~~ 1818, maar ook zoo vele andere bemoeijenisſen en aanmoedigingen deswege, ons en anderen, de ſprekendſte bewijzen opleveren, en waarvoor men dus de grootſte verpligting moet gevoelen.

Wij hebben vermeend het Handboek, hetwelk wij U, op hoog gezag door ons vervaardigd, aanbieden, in de volgende Afdeelingen te moeten voordragen.

Eerſtelijk zullen wij, kortelijk, over de ontdekking der Koepokſtof en derzelver enting handelen.

In de tweede Afdeeling proefondervindelijk bewijzen, dat dezelve ſomtijds ook aan de uijers en ſpeenen van koeijen in ons

 Va-

Vaderland gevonden wordt; gelijk ook dat deze even goed en even voldoende werkt, als die welke men in Engeland aantreft.

Bij de derde Afdeeling zullen wij over de hoedanigheid der Koepokſtof, geſchikt om te enten, handelen, en den meest bekwamen tijd opgeven, wanneer men die uit eene pok moet nemen; alsmede over de wijze en werktuigen, waarop en waarmede zulks het best geſchieden kan.

In de vierde Afdeeling zullen wij onze, tot de praktijk zich aangordende, jonge Heelmeesters ten platten lande, aandachtig maken, op den meest geſchikten leeftijd van de voorwerpen welke men enten moet.

In de vijfde Afdeeling zullen wij over de ongeſchiktheid tot enting handelen.

De zesde Afdeeling zal den geregelden loop der enting met koepokſtof en derzelver ware kenmerken bevatten.

Bij de zevende Afdeeling zal over de *valsche Koepokken* gehandeld worden.

Bij de achtste Afdeeling over de bastaard KINDERPOKKEN (Variolae Spuriae of Varicellae) en de voorname kenteekenen, waardoor deze van de ware Kinderpokken verschillen.

Bij de negende Afdeeling zullen wij, eindelijk, eene, zoo veel maar mogelijk is, naauwkeurige beschrijving geven van die pokken, welke nu en dan, bij algemeen heerschende Kinderpokken, aan sommige voorwerpen, na te voren met Koepokstof geënt geweest te zijn, waargenomen worden.

Wij hebben, begrijpende, en volkomen overtuigd, dat kortheid, duidelijkheid en eenvoudigheid in stijl, niet te veel bij dit Handboek konden in acht genomen worden, ons van alle bespiegeling, zoo veel ons mogelijk was, onthouden, en getracht niets voor te dragen, dan hetgene, op

prak-

praktikale waarneming ſteunende, den toets van verdere beproeving en meerdere ondervinding zal kunnen doorſtaan.

Geſchreven in onze Vergadering binnen DORDRECHT dezen zesden van October 1819.

J. BODEL,
Preſident.

In naam derzelve,

F. J. HAVER DROEZE,
Secretaris.

EER-

EERSTE AFDEELING.

OVER DE ONTDEKKING DER KOEPOKSTOF EN DE ENTING MET DEZELVE.

Den Engelſchen Geneesheer EDWARD JENNER, een man door verſcheidene werken, en voornamelijk door zijne veelvuldige entingen met Kinderpokſtof, in Engeland, in de ſtad *Paenswich*, reeds vermaard, was deze ontdekking te beurt gevallen en de roem daar van voor hem bewaard (*).

Deze

(*) Zie *Lond. Medical Journal* van 't jaar 1786, deel 2, pag. 163. Men vergelijke de Verhandeling van Dr. ANTONIUS OTTO TELLEGEN, *de Variolis Vaccinis*, zijnde deze voortreffelijke kweekeling van Profesſor THUESSINK, een der eerſten geweest, die op onze Vaderlandsche Academien dit ſtuk opzettelijk en zeer regelmatig behandeld heeft, waarom wij hetzelve bij de vervaardiging van dit Handboek, dikwerf, met genoegen, geraadpleegd hebben, even als het onderzoek naar de oorzaken en uitwerkſelen der Variolae Vaccinae, door EDWARD JENNER in

Deze ſchrandere waarnemer had reeds ſedert langen tijd, in het Graafſchap Glouchestershire, bemerkt, dat de koeijen, op ſommige tijden, door puisten aan de uijers en ſpenen aangetast werden, en de melkers daarvan dikwerf ſoortgelijke zweren met koortsachtige bewegingen kregen en ondervonden; — dat deze puisten aan andere menſchen konden medegedeeld worden en dat dezulken, bij wien zij geregeld gewerkt hadden nimmer door ware Kinderpokken aangetast werden.

Toen hij beſpeurde, dat deze, door het koepokgif te weeg gebragte, ziekte, allezins zacht was, begreep hij, dat de enting er van eenen meer zachten en gemakkelijken voortgang zoude kunnen hebben, dan die met kinderpokſtof, welke, hoe voordeelig en aanprijzenswaardig ook, voor deze ontdekking, evenwel, dikwerf met gevaarlijke en moei

in het jaar 1801, met eene zeer beredeneerde Voorrede vertaald en uitgegeven, door den beroemden Rotterdamſchen Geneesheer, L. DAVIDS.

moeijelijke toevallen en omſtandigheden is bevonden vergezeld geweest te zijn.

In het jaar 1797 nam hij proeven, welke zeer gunſtig afliepen; hij entte koepokſtof aan dezulken, welke reeds te voren de ware kinderpokken doorgeſtaan hadden en deze ondervonden er geene de minſte werking van.

Na dat hij dezelve aan voorname Engelſche kunstbroeders had medegedeeld, hebben aanzienlijke mannen, in het vereenigd Koninkrijk, waaronder PEARSON en WOODWILLE voornamelijk uitmunteden, ſoortgelijke proeven, niet alleen met de beste uitkomst bewerkſtelligd, maar duizenden daar mede geëntte voorwerpen, zonder eenig gevolg of nadeel, aan de beſmetting der natuurlijke pokken blootgeſteld.

Vervolgens is de ſtof naar Frankrijk, Zwitſerland, gansch Duitschland en andere landen, ja, naar alle werelddeelen verzonden en heeft deze ontdekking niet alleen de voortreffelijkſte zegeningen voor het mensch-

Menschdom te weeg gebragt, maar zich, tot op den huidigen dag, niettegenſtaande vele tegenkantingen en woelingen van vooringenomenheid en vooroordeelen, ſtaande gehouden en is hare roem door kundige en ervarene mannen van rondom en ook in dit Koninkrijk, uitmuntend gehandhaafd en het voortdurend nut, niet alleen door bondige redenen, maar ook door de onzijdigſte proefnemingen onwederſprekelijk geſtaafd.

In ons vaderland maakte deze enting al ſpoedig de heerlijkſte voortgangen. — In de ſtad Rotterdam vond zij, dadelijk, bij de voornaamſte Genees en Heelmeesters, en vooral in wijlen den beroemden JOHS. VAN NOORDEN, krachtdadige voorſtanders, zoo dat aldaar al ſpoedig een Genootſchap, onder de zinſpreuk: „ Ne pestis intret vigila" opgerigt werd, hetwelk als nog met lof, onder het voorzitterſchap van den bovengenoemden Dr. L. DAVIDS, werkzaam is.

De beroemdſte kunstoefenaren te Amſterdam, alwaar ook een zoodanig Genootſchap opgerigt werd

en

en nog, onder Voorzitterschap van den zoo verdienstelijken Geneesheer C. H. a Roy, werkzaam is, te Dordrecht, Utrecht, Leeuwarden, Arnhem, Groningen, Delft, 's Gravenhage en andere plaatsen, met hetzelfde edel doeleinde bezield, bleven, ten zelfden tijde, niet in gebreke ook hunne pogingen aan te wenden, voort te zetten en te veréénigen, waarvan de menigvuldige schriften en openlijk medegedeelde waarnemingen, zoo van dien tijd als naderhand, ons de ondubbelzinnigste getuigschriften kunnen opleveren; terwijl men noch kan noch mag voorbijgaan aan te merken, dat deze bewerking, in vreemde landen, zoo naburige als verder afgelegene, bij de Vorsten en Regeringen krachtdadig ondersteund en aangemoedigd is geworden, daar men van dien kant bemoeijenissen en verordeningen heeft zien te voorschijn komen, welke met het beste gevolg zijn bekroond geworden, gelijk ook in ons Vaderland dezelve eerst in Koning Lodewijk, gedurende zijne kortstondige regering, eenen ijverigen voorstander en begunstiger gevonden heeft (*), en

(*) Zie Koninklijk Decreet van den 25sten November 1808,

en thans, op zulke voortreffelijke wijze, als waarvan wij, bij onze Inleiding, bl. 9, reeds gewaagden, door onzen tegenwoordigen wettigen en geëerbiedigden Koning ondersteund en gehandhaafd wordt.

1808, op voordragt van eenen onzer doorzigtigste Magistraats-personen, den Baron F. van Leyden van West-Barendrecht, toen Minister van Binnenlandsche zaken, genomen.

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Bewijzende, dat de koepokſtof ook in dit Koningrijk gevonden wordt en dezelfde hoedanigheden als de Engelſche bezit.

Dat deze ſtof ook ſomtijds in ons Vaderland aangetroffen wordt, is door de zorgvuldigſte proefnemingen van onbevooroordeelde, onpartijdige, en niets dan waarheidzoekende mannen, middagklaar bewezen.

Men vindt er hier en daar verſpreide aanteekeningen van, zoo zelfs, dat zij reeds in de jaren 1778 en 1779 de aandacht van ſommigen, in Vriesland, tot zich getrokken zouden hebben; dan in de jaren 1805 en 1806 heeft zij zich in die provincie, en wel in den omſtreek der ſtad Sneek, bij zekeren Huisman, NAMMEN JELJERS, aan de uijers en ſpenen der koeijen zoodanig geopenbaard, dat het

toenmalig Departementaal Bestuur, daar van onderrigt, op den 29sten October 1805, de Departementale Commisſie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, bij een Speciaal besluit aangeschreven en gemagtigd heeft, daar omtrent het noodig plaatselijk onderzoek te doen, hetwelk met zoo veel omzigtigheid en beleid, door hare medeleden VITRINGA COULON, FOCKEMA en ENS geschied is, dat de waarheid dezer ontdekking in geenen den minsten twijfel getrokken en de ijver van den Heelmeester HOFSTRA te Sneek, niet genoegzaam geroemd konden worden, terwijl de voornaamste Vriesche Genees- en Heelmeesters, waar onder de Hoogleeraren ALLARDI, IJPEY en MULDER, zich volkomen overreed hielden, dat de stof aldaar gevonden, in alles, met die uit Engeland aangebragt, overeenkwam; al het welk ten duidelijkste kan blijken, uit het, boven allen lof verheven, onzijdig en beredeneerd rapport, door bovengenoemde Commisſie, op den 27sten Maart 1806, aan het Departementaal Bestuur van Vriesland ingezonden. (*)

Aan

(*) Zie Geneeskundig Magazijn van den Heer VAN STI-

Aan het einde van het jaar 1810, werd dezelve ook ontdekt in de ſtal van den Heer Bailluw PREUYT, te Geervliet, in het Eiland Putten, Lande van den Briel. — De zoo kundige als verdienſtelijke Heelmeester PETRUS HOEK aldaar, onderrigte er deze Commisſie van, welke, onverwijld, hare Medeleden BODEL, CROL, BISDOM en VAN EPENHUISEN, met het onderzoek belastede, en vervolgens, door hun uitvoerig rapport, waarbij de zorgvuldigſte, en met de meeste naauwkeurigheid in het werk geſtelde, proefnemingen der twee eerstgenoemde leden vermeld worden, van het gelijkſoortige derzelve met de Engelſche ſtof, volkomen is overreed geworden; zijnde dit Rapport aan den toenmaligen Prefect DE STASSART ingezonden, en door denzelven waardig gekeurd om aan het Comitté Central de Vaccine te Parijs, te worden medegedeeld, hetwelk hetzelve onder hare uitgegeven ſtukken heeft doen drukken (*).

An-

STIPRIAAN LUISCIUS C. S. IV[de] Deel, tweede Stuk, pag. 1, 2, en volgende, waarin dit rapport in deszelfs geheel te vinden is.

(*) Journal de Vaccine.

Andermaal werd zij, in de maand December 1816, te Geervliet, onder de koeijen van Dirk Fonkert, ontdekt. — Dezelfde Heelmeester zond die aan den Medicinae Doctor A. Bisdom, in den Briel, en deze aan den Medicinae Doctor H. van den Bosch, te Rotterdam, welke er niet alleen dadelijk proeven mede genomen, maar den gunstigen uitslag er van, aan onzen Voorzitter hebben medegedeeid.

Dr. van den Bosch, maakte de voornaamste Genees- en Heelkundigen, te Rotterdam, ooggetuigen en deelgenooten zijner, daar mede verrigte, entingen, en bewees ten duidelijkste, dat er in den aard en hoedanigheid derzelve, geen het minste onderscheid tusschen deze en de Engelsche stof te ontdekken was; gelijk zulks ook naderhand door twee beroemde Geneesheeren in ons Vaderland, den Hoogleeraar N. C. de Fremery, te Utrecht, en den zoo ervaren Medicinae Doctor N. van Lookeren, te Tiel, alsmede door den verdienstelijken Heelmeester P. E. van Es, te Ridderkerk, aan welke hij mede die stof had toegezonden, is bevestigd geworden; terwijl er door hem, van wege

deze

deze Commisſie, gedurende het jaar 1817 en een gedeelte van het jaar 1818, meer dan twee honderd verzendingen van de ſtof uit dit voortbrengſel afkomſtig, aan onderſcheiden Kunstoefenaren in deze Provincie en elders zijn bezorgd geworden, waarvan verre de meeste volkomen geſlaagd zijn en aan het oogmerk beantwoord hebben (*).

(*) Zie Algemeene Kunst en Letterbode, 14 Maart van het jaar 1817, N°. 11, pag. 163 en volgende; alsmede dit Weekblad van 27 Julij 1817, pag 2 en 3, waarin een uitvoerig verſlag van dit een en ander te vinden is.

Vergelijk ook het Bijvoegſel van de Nederlandſche Staats-Courant van Maandag 22 Junij 1819 N°. 143, onder de Binnenlandſche berigten, blijkende daar uit, dat Josua Bal, Heelmeester te Tiel, met ſtof uit *dit zelfde voortbrengſel* afkomſtig, nog dit jaar, eene pas drooggemaakte koe, aan de ſpenen bij het nijer geënt heeft, waardoor zeer goede koepokken zijn voortgebragt, met welker ſtof een volwasſen perſoon en een kind, met zeer voldoenend gevolg, zijn geënt geworden.

DERDE AFDEELING.

OVER DE HOEDANIGHEID DER KOEPOKSTOF OM TE ENTEN; DEN MEEST GESCHIKTEN TIJD WANNEER MEN DIE UIT DE POK NEMEN MOET, ALSMEDE DE WIJZE EN WERKTUIGEN, WAAROP EN WAARMEDE ZULKS HET GESCHIKTST GESCHIEDEN KAN.

Men kan in het nemen der ſtof of het verzenden van dezelve aan andere Kunstbroeders, met niet te veel zorgvuldigheid te werk gaan, vermits de ondervinding te dikwerf geleerd heeft, dat, wanneer dezelve niet zeer vloeibaar, helder, te oud, lijmig of etterachtig geworden is, de entingen niet behoorlijk ſlagen, ja ſomtijds valſche koepokken doen geboren worden! — *Vloeibaarheid* en *helderheid* zijn de voorname en uitſluitende hoedanigheden, waarop men in dezen te letten hebbe!

Wanneer men dus ſtof ter dadelijke enting, verzending of bewaring, uit eene pok wil nemen,

moet

moet men dat tijdstip kiezen, wanneer de Areola of bedding zich met eenen kleinen rooden kring begint te vertoonen, hetwelk meestentijds op den 6den, 7den of 8sten dag plaats heeft, wanneer de pok zelve reeds de gedaante van een gebrand blaartje voordoet; alsdan zal men de stof doorgaans vloeibaar en helder aantreffen en de enting daarmede verrigt, zeldzaam het doeleinde doen missen. —

De entingen, welke alzoo dadelijk van het eene voorwerp op het andere kunnen geschieden, zijn zekerlijk de verkieslijkste; edoch, daar zulks niet altijd geschieden kan, moet men zich nimmer van Lancetten of andere stale werktuigen bedienen, om stof te verzenden of te bewaren.

De koepok zich in boven vermelden staat bevindende, opene men zeer voorzigtiglijk hare bovenste oppervlakte, door het lancet, de naald of ander geschikt werktuig er onder te brengen. — Men kan dan van dezulken, alzoo bezwangerd, dadelijk gebruik maken, om er in dezelfde stad of plaats een

of meerdere voorwerpen mede te enten, dan men moet vooral zorgen dat men niet te lange daar mede wachte, vermits het proefondervindelijk bewezen is, dat de ftof, door het ftaal, deszelfs eigenaardige kracht verliest, daar deze hetzelve fpoedig doet roesten, en dat, wanneer men met roestige lancetten ent, er valfche pokken ontftaan (*). Voorzigtiger kan men niet handelen, dan door ftukjes zuiver droog glas, wel afgeveegd, op de geopende pok te plaatfen, en deze met de daar uit vloeijende heldere ftof te bezwangeren. — Men kan twee op elkanderen geplaatfte glaasjes, in ftukjes gewaste taf of in eene dunne blaas, wel tegen de lucht beveiligd, bewaren of verzenden.

Bij

(*) Zie TELLEGENS aangehaald werkje, pag. 43. VAN STIPRIAAN LUISCIUS aangehaald werkje, pag. 40. THOMASSEN A THUESSINK, Alg. Kunst- en Letterbode 1801, pag. 260 en volgende. En vooral de gedrukte brieven der *Dordfche*, *Groningfche* en *Overijsfelfche* Departementale Geneeskundige Commisfiën, over de bevordering en aanmoediging dezer enting, aan hunne Kunstgenooten in het jaar 1809 gefchreven.

Bij het enten, beademt men de glaasjes, of men houdt dezelve even boven den damp van kokend water, men bezwangere dan, met deze alzoo wederom vloeibaar gewordene ſtof, een lancet of naalde, en men geeft één, twee, of ten hoogſte drie, ſteekjes of prikjes, even onder de opperhuid, op de armen, bij de inplanting van de driehoofdige ſpier (*musculus Deltoides*), welke plaats aan alle kunstoefenaren het geſchiktst is voorgekomen om de entingen te verrigten.

De ſtof kan ook wel op dunne ſtukjes ijvoor, puntig als lancetten gevormd, voor de lucht bewaard en verzonden worden, zoo als zulks bij het Genootſchap der Koepokënting te Rotterdam gebruikelijk is.

VIERDE AFDEELING.

OVER DEN MEEST GESCHIKTEN LEEFTIJD DER VOORWERPEN WELKEN MEN ENTEN MOET.

Hoezeer deze bewerking ten allen tijde gefchieden kan, men geen faifoen behoeft te ontzien, en niemand door de enting met deze ftof, wanneer die, onder behoorlijke voorzorg, met naauwgezette oplettendheid gefchied, eenig nadeel aan zijne gezondheid zal komen te lijden. — Hoezeer, bij algemeen heerfchende kinderpokken, geene omftandigheden, hoe ook genaamd, behoeven of behooren ontzien te worden, naardien de enting altijd tijdelijke voorbehoeding zal daarftellen, en naderhand herhaald kan worden, zoo als wij bij onze volgende Afdeeling zullen trachten te betoogen, is elk Kunstoefenaar, en bijzonderlijk de zoodanige, welke zich tot de uitoefening der praktijk aangordt, verpligt, aandachtig te zijn, op dien leeftijd, op welken de gezonde

rede,

rede, getoetst aan de ondervinding, ons aanwijst, dat de koepokstof deszelfs meeste uitwerking doet, en alzoo haar beveiligend vermogen voor altoos uitöefent, waarom wij, door eene ruime ondervinding geleerd, durven aan te raden, om, wanneer geene ziekelijke omstandigheden zulks verbieden, de enting tusschen de derde en zesde maand na de geboorte te verrigten, als beginnende, na de derde maand, de groeikracht zich meer en meer zigtbaar te ontwikkelen, de opperhuid meerdere veerkracht te verkrijgen, en ondervindt men zeldzaam, dat voor de zesde maand het tanden krijgen, hetwelk dikwerf met aanmerkelijke ongesteldheid, ja gevaar, vergezeld gaat, een aanvang neemt.

VIJFDE AFDEELING.

OVER DE ONGESCHIKTHEID VAN SOMMIGE VOORWERPEN TOT VOLKOMENE BEVEILIGING VAN KINDERPOKKEN DOOR DEZE ENTING.

Elk onpartijdig beoordeelaar zal, twijfelen wij niet, met ons de moeijelijkheid beſeffen en erkennen, om in deze zoo belangrijke aangelegenheid eene ſtellige bepaling te kunnen opgeven, daar er meerder tijdsverloop tot nadere naauwkeurige waarneming en ondervinding noodig zal zijn, om hierin tot meerdere rijpheid en vastheid te geraken, zoo als wij zulks den verdienſtelijken VAN STIPRIAAN volkomen moeten toeſtemmen (*).

Wij kunnen dus alleen opgeven, wat de ondervinding den Geneeskunst-oefenaren tot hiertoe geleerd heeft, en welke wenken er door deskundige en er-

---

(*) Aangehaald werkje, pag. 39 en 40.

ervarene mannen gegeven zijn, om hieromtrent de noodige voorzigtigheid te gebruiken en in acht te nemen.

Zeker is het, zoo als wij hier boven bij de vierde Afdeeling, pag. 28, reeds hebben aangemerkt, dat, bij algemeen heerfchende kinderpokken, geen voorwerp, van welken leeftijd of gefteldheid ook, behoeft ontzien te worden, en dat het onnoodig is alsdan eenig faizoen te raadplegen, vermits onze enting nimmer eenig nadeel zal toebrengen, daar zij bevonden is, altoos en in alle gevallen, eene tijdelijke beveiliging te weeg te kunnen brengen: dan, voorname mannen zijn, volgens hunne ondervinding, van begrip, dat er fommige ziekelijke gefteldheden kunnen plaats grijpen, welke de enting met koepokftof niet voor *altoos* het gewoon beveiligend vermogen zullen doen behouden, d. i. dat zij bij dezulken niet geheel, maar wel gedeeltelijk de voorgefchiktheid om kinderpokken te krijgen kan wegnemen (*).

Het

(*) Het is genoegzaam onnoodig aan te merken, dat men

Het is ons dus, na eene rijpe overweging, ſteunende niet alleen op onze eigene ondervinding, maar vooral ook op die van andere en beroemde mannen, voorgekomen, dat wij veilig kunnen waarſchuwen, om, wanneer de kinderpokken niet algemeen heerſchen, de noodige omzigtigheid te gebruiken bij voorwerpen, welke men vooronderſteld of waarvan men, op ziektekundige gronden en ervaring, genoegzaam zeker is, dat door eenige verzwakkende ongeſteldheid zijn aangedaan, vermits alsdan de vatbaarheid tot tegenwerking aan den prikkel van koepokſtof kan onderdrukt zijn, het geſtel niet genoegzaam door dezelve aangedaan, en alzoo de geſteldheid om kinderpokken te krijgen niet voor altoos kan vernietigd worden (*); terwijl jongere Kunst-

men altoos omzigtiglijk zal handelen, om geene voorwerpen, aan koortſen of andere hevige en doorgaande ziekten liggende, met koepokſtof te enten, voor dat zij daar van genezen en hunne krachten herſteld zijn. Zie VAN STIPRIAAN LUISCIUS aangehaald werkje, pag 21.

(*) Zie E. J. THOMASSEN à THUESSINK, over het beveiligend vermogen der koepokken, boven reeds aangehaald, pag. 12, 13 en vervolgens. Zie ook VAN STIPRIAAN LUISCIUS meermalen aangehaald werkje, van pag. 20 tot 28 ingeſloten.

Kunstoefenaren, bij twijfeling, verstandig zullen handelen, het oordeel en den raad van meer ervaren Kunstbroeders in zulk eene belangrijke zaak, in te roepen.

De Engelsche Ziekte, *de Schurft* en *Klierziekte* zijn voorname omstandigheden, waarop men in dezen te letten hebbe, terwijl sommige Geleerden den *Dauwwurm* en het *Hoofdzeer* ook vreezen, en bij eenigen de *Kanker* der Ouders en de *Venerische besmetting* ernstig in aanmerking komen (*).

Het

(*) VAN STIPRIAAN LUISCIUS, aangehaald werkje, pag. 41, en bepaaldelijk de waarnemingen van ISAAC GIJSBERTI HODENPIJL, Med. Doctor te Rotterdam, in het jaar 1818, aldaar, bij ARBON en KRAP uitgegeven, alsmede het vervolg op dezelve, ook in dat jaar verschenen; welk geschrift, voor een iegelijk, wenken bevat, om met naauwkeurigheid, in deze zaak, zijne waarnemingen voort te zetten, aan te teekenen en op eene *bondige* wijze algemeen bekend te maken

De schurft is, gewisselijk, die ziekte welke het meest de geregelde werking der koepokstof schijnt tegen te houden. Meestentijds ontstaan, bij schurftachtigen, ongeregelde en spekachtige pokken, welke geene heldere stof bevatten, en van geene behoorlijke Areola voorzien zijn; men treft zulks voornamelijk in de Godshuizen aan, en

wij

Het is dus, in zulke gevallen, grootelijks zaak, de, aan zoodanige ongesteldheid of aanleg daartoe, kwij-

---

wij moeten dus raden, om voorwerpen, met dezen uitslag behebt, altoos vooraf er van te genezen, waartoe weinig tijds noodig is, hoezeer er genoegzame waarnemingen bestaan, welke bewijzen, dat schurftachtigen, welke men door de noodzakelijkheid gedrongen geweest is te enten, naderhand, in den loop der Epidemiën, zijn bevrijd gebleven, zoo als zulks door velen onzer is waargenomen, en waaromtrent het ROTTERDAMSCH GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER KOEPOKINENTING, in deszelfs *Uitgewerkt en beredeneerd Programma* van den 25sten Februarij 1819, geen ongunstig berigt geeft; gelijk ook Dr. VAN DEN BOSCH, bij zijn aangehaald vertoog, pag. 1 en 2 getuigt, dat er in het Stads Armenhuis te Rotterdam, alwaar hij met zoo veel schurft te worstelen gehad heeft, geen der voorwerpen door hem geënt, naderhand, bij de laatste hevige Epidemie, door de kinderpokken is aangetast geworden. — Even eens is het met den Dauwwurm gelegen; velen onzer, HET VOORNOEMDE GENOOTSCHAP, de Heeren A. C. HELLMAN en J. BELTINK te Vlaardingen, hebben voorwerpen met Dauwwurm geënt, bij welken de koepokken geregeld gewerkt hebben, en naderhand geene kinderpokken ontstaan zijn. — Wij kunnen, uit eene ruime ondervinding, getuigen, bij verschillende lijders, door dit huidgebrek aangetast, voortreffelijke koepokken te hebben zien geboren worden, ja, de dauwwurm er door verminderen. — Men behoeve daar-

kwijnende voorwerpen, vooraf door eene geſchikte behandeling te herſtellen, en eenigen tijd met de enting te wachten, terwijl men dezulken, welke, uit hoofde van algemeen heerſchende pokken, niettegenſtaande de opgenoemde omſtandigheden, geënt zijn, naderhand zal kunnen en verpligt zijn over te enten (*).

---

daarom uit de pokken van de zoodanigen geene entingen te doen!

Wij herhalen hetgene wij aan het hoofd dezer Afdeeling geplaatst hebben, de tijd en daar door meerdere ondervinding, zullen in dit alles moeten beſlisſen; wij oordeelen het, met meergenoemd Genootſchap, bij deszelfs aangehaald Programma, „ veel voorzigtiger, met oplettenheid onze naſporingen voort te zetten, dan in een zoo gewigtig vak der proefondervindelijke Geneeskunst, ons door herſenſchimmen te doen verſchalken en de *zuivere* waarnemingsgeest door gisſingen voor in te nemen." — Wij hechten aan deze wijze verklaring geheel en al ons zegel.

(*) Bij dezulken kan ook de zoogenaamde proefpok bewerkſtelligd worden; wordende dezelve door eenige voorname Geneeskundigen, onder anderen, door de Heeren THOMASSEN A THUESSINK, VAN STIPRIAAN LUISCIUS, EICKMA en vooral door den ſchrijver van *het iets over de koepokken, uit eene zeventienjarige ondervinding en proeven opgemaakt, te vinden in het Hippocratisch Magazijn van de Heeren* SANDER en WACHTER, *vierden deels*

tweede ſtuk pag. 136 *en volgende*, zeer geroemd. — Door het verrigten, daar van, verſtaat men, om, zoodra het pokje zich zoo verre gevormd heeft dat er helder vocht in aanwezig is, door de punt van een daarmede bezwangeid lancet of naalde, op een meer afgelegen deel van het geëntte voorwerp een of meerdere prikjes te geven. — Men ziet daar door eene koepok geboren worden, welker werking, in de meeste gevallen, zoo ſpoedig voortgaat, dat zij met de voorgaande gelijktijdig tot rijpheid geraakt, edoch, zelden hare grootte en uitgebreidheid bereikt, hetwelk de proef oplevert, dat door de eerſte enting het gantſche geſtel en de vatbaarheid om kinderpokken te krijgen geheel is weggenomen. Zoo dit geen plaats heeft, vervolgt deze tweede pok regelmatig haren loop en komt eerst als eene eerſte enting tot hare volkomene rijpheid, als wanneer men andermaal eene proefpok zal moeten bewerkſtelligen.

ZESDE AFDEELING.

OVER DEN GEREGELDEN LOOP DER ENTING MET KOEPOKSTOF EN DERZELVER WARE KENMERKEN.

Wanneer men onder die behoorlijke voorzorgen, welke bij onze derde en vierde afdeeling zijn opgegeven, eene enting verrigt heeft, ziet men de navolgende verſchijnſelen, bij opvolging, geboren worden.

Bij en kort, na het oogenblik der enting, ontſtaat er eene kleine ontſteking, welke al ſpoedig verdwijnt, doch bij ſommigen voor het bewijs gehouden wordt, dat het voorwerp vatbaar voor de enting is. (*)

Den eerſten dag *na de enting* is er naauwelijks iets

(*) Zie, TELLEGEN, aangehaald werkje pag. 10.

iets buitengewoons aan de wondjes te ontdekken, zij zijn iets rood en vertoonen niets dan prikjes.

Den tweeden en derden dag zijn zij gemeenlijk eenigzins bleeker in het midden en zij fchijnen te verdwijnen: fomtijds evenwel ontdekt men reeds op dezen tijd eenige harde en kleine roode verhevenheid.

Den vierden dag na de enting ontdekt men, meestentijds, kleine roode en op het aanraken harde puistjes; door welken wij ons van de werking dezer fmetftof genoegzaam kunnen verzekerd houden.

Den vijfden dag zijn zij iets grooter, puilen meer en meer uit, en men ontdekt in het midden een klein wit blaartje, als door een gloeijend ijzertje veroorzaakt.

Somtijds hebben deze verfchijnfelen niet voor latere dagen, ja, niet voor den zevenden dag plaats, hetgene wij van de meerdere prikkelbaarheid der geftellen zouden durven afleiden, daar men wel eens onderfcheid in den loop der enting ontdekken kan

bij

bij voorwerpen met dezelfde ſtof geënt, waar van niet in het oog vallende omſtandigheden de oorzaken kunnen zijn.

Den zesden dag beginnen de puistjes of zweertjes witter te worden; men ontdekt in het blaartje eene kleine indrukking, welke bij deze enting regelmatiger en duidelijker is, dan bij die der kinderpokken.

Den zevenden dag is het kuiltje duidelijker; er vormen zich, kringswijze, roode randjes. — Volwasſen voorwerpen klagen nu over jeukte der wondjes, over loomheid, zwaarte in den arm en pijn in de oxelklieren, dikwerf met opzetting van dezelve, welk laatſte men bij kleine kinderen, op het aanraken, ook wel eens kan gewaar worden.

Den achtſten dag vergrooten de puistjes en nemen in omtrek toe; zij zijn met vocht gevuld en de roode omringende kring breidt zich meer uit.

Den negenden dag, ſomtijds wat vroeger, ſomtijds wat later, heeft er al meer en meer ver-

grooting der pokken plaats; de indrukking is aanmerkelijk en zij heeft in het midden eene blaauwachtige kleur; de omringende kring is al grooter en hooger rood en men wordt hardheid en ſpanning van het vel, met hitte gewaar. —

Om dezen tijd zijn de kinderen lastig, ſlapeloos, ſchreeuwen veel, zijn dorſtig, afkeerig van eten, en koortſig, met witte tongen, hebbende deze toevallen echter niet altoos even gelijk of hevig plaats. —

En zoo heeft de pok doorgaans op den tienden dag hare volkomenheid; wanneer, op den volgenden elfden dag, niet alleen alle de zoo even beſchreven toevallen ſpoedig verminderen en vervolgens geheel en al ophouden, maar ook de hooge roodheid van den voorgaanden dag, in den omtrek aanmerkelijk minder is en verſlaauwt, hetwelk allengs meer en meer zigtbaar wordt, zoo dat er ſpoedig eene ronde korst geboren wordt, welke al drooger en drooger wordende, eindelijk van zelve afvalt; waaromtrent wij zeer naauwgezet en gewoon zijn alle voorzorgen te gebruiken en aan te prijzen, om dat men als dan,

dan, voor geene de minste verzweringen te vreezen heeft, hetwelk wel eens plaats grijpt, wanneer de korst door uiterlijke beleediging er te spoedig afraakt.

ZEVENDE AFDEELING.

OVER DE VALSCHE KOEPOKKEN.

Wij omhelzen, in deze belangrijke onderfcheiding, geheel en al het gevoelen van den Hoogleeraar Thomassen a Thuessink, die, daartoe, door de waarneming en ondervinding van andere, zoo in als Uitlandfche Geleerden aangefpoord, beweert, dat er eigenlijk geene ziekte beftaat, welke men *valfche pokken* behoort te noemen, daar de zoogenaamde valfche koepokken, ontaardingen zijn van de koepokftof, welke van onderfcheidene omftandigheden kunnen afhangen. (*)

Valfche koepokken worden veroorzaakt, wanneer men met koepokftof, offchoon op eenen gefchikten tijd

(*) Zie zijne waarnemingen in het geneeskundig magazijn van de Heeren van Stipriaan Luiscius. c. s. 2den deels IIIde ftuk pag. 114 en 115.

tijd genomen, doch al te lang bewaard of verdund, de enting verrigt.

Ten tweede, wanneer de ſtof, tot de enting gebruikt wordende, genomen is uit eene reeds te verre gevorderde koepok, en alzoo lijmig, dik en etterachtig geworden is. (*)

Ten derde, wanneer men die wel uit eene goede koepok en op een geſchikt tijdſtip neemt; edoch welke door het minſte krabben of ſtooten beledigd is. (†)

Ten vierde, wanneer de ſtof te lang op ſtale werktuigen, als lancetten of naalden, bewaard is en deze roestig zijn geworden. (§)

Men

(*) Thomassen a Thuessink in den algemeenen Kunst en Letterbode van den 24ſten April 1801 No. 17 pag. 260.

(†) Wij hebben dit zelfs meer dan eens ondervonden en er altijd valſche koepokken door zien geboren worden, waarom wij niet te veel kunnen aanraden, om hier omtrent zeer behoedzaam te zijn.

(§) Wij houden het daar voor, dat *alzoo* vele entingen ver-

Men onderſcheidt de valſche van de ware koe-pokken, meestentijds door de navolgende ken-merken.

Eerſtelijk en wel voornamelijk, dat reeds den eerſten en vooral den tweeden dag na de enting, het entings-prikje of puistje zich zeer levendig en hoog rood vertoont en uitgebreid is.

Ten tweede, dat deze puist veel zachter en plat-ter is dan de ware koepok.

Ten derde, dat zij zich den derden, vierden of vijfden dag veel onregelmatiger verſpreidt, en met eenen ongelijken rooden kring omgeven wordt.

Ten vierde, dat de ontſteking, daardoor te weeg gebragt, veel vuriger en oppervlakkiger is.

Ten

---

verrigt zijnde, min ervarene, vooral in het begin der voortzetting dezer ontdekking, geen behoorlijk onderſcheid gemaakt hebben, waaraan vele ongelukkige gevallen van zoogenaamde met koepokſtof geënte voorwerpen, welke naderhand de ware kinderziekte gekregen hebben, alleen-lijk zijn toe te ſchrijven.

Ten vijfde, dat er geene eigenaardige hardheid in den omtrek, zoo als bij de ware koepok plaats heeft, ontdekt wordt, en de eigenlijke zelfſtandigheid der huid zoo zeer niet aangedaan is.

Ten zesde, dat de puist alsdan, op de wijze van eene blaas, zonder indrukking, opgeheven wordt.

Ten zevende, dat daar meestentijds een dun vocht als van zelve ontvloeit.

Ten achtſte, dat daardoor eene ongelijke, zich verſpreidende, platte korst, geheel onderſcheiden van de gewone, meestentijds ronde, korst bij de ware koepokken, uit geboren wordt; en

Ten negende, dat deze korſten, onregelmatig, dikwerf met langzame verzweringen, genezen en afvallen, zonder eigenaardige likteekens na te laten. (*)

(*) Men zie hier over voornamelijk THOMASSEN A THUESSINK, op de aangehaalde plaatſen, bijzonderlijk ook Dr.

Dr. Tellegen, in zijn voortreffelijk aangehaald werkje, derde Hoofdſtuk, pag. 32 en 33, terwijl wij door eene veelvuldige ondervinding geleerd, al het daar ter neder geſtelde volkomen mogen bevestigen, waar uit men dus leeren kan, hoe voorzigtiglijk en behoedzaam men met de enting van deze zonderlinge, en zoo ligtelijk van hare natuur afwijkende, ſtof moet te werk gaan.

ACHTSTE AFDEELING.

OVER DE BASTAARD KINDERPOKKEN (VARIOLAE SPURIAE OF VARICELLAE) EN DE VOORNAME KENTEEKENEN, WAARDOOR DEZE VAN DE WARE KINDERPOKKEN VERSCHILLEN.

Wij vinden het noodig, om bij dit Handboek een kort overzigt omtrent de valſche kinderpokken en de kenmerken waardoor deze van de *ware* onderſcheiden worden, te voegen, vermits men, vooral in de laatſte jaren, bij de laatſte Epidemien, door mingeoefenden, het eerſte ſoort dikwerf voor het laatſte heeft zien begroeten, waardoor dan niet weinige geruchten ontſtaan zijn, van voorwerpen, welke, te voren met koepokſtof geënt, naderhand door de kinderpokjes zouden zijn aangetast geworden.

Wij vinden ook deze beſchouwing des te noodzakelijker, omdat de valſche pokjes, in de eerſte

oogen-

oogenblikken wel eens, voor min ervarenen, eenige overeenkomst schijnen te hebben met de ware kinderpokken en de koepokënting voor deze niet beveiligd, waarom het, voornamelijk voor de jongere Heelmeesters, belangrijk kan zijn, ook daaromtrent, bij deze handleiding, eenige aanwijzing te verkrijgen, welke wij dus, zoo duidelijk ons mogelijk is, zullen trachten voor te dragen.

De Heer Willem Hendrik Lamberts te Almelo, een waardig leerling van den Hoogleeraar Thomassen a Thuessink, heeft over dit onderwerp opżettelijk eene wel uitgewerkte en voortreffelijke Academische Verhandeling geschreven, na verdediging van welke hij, op den twintigsten van Zomermaand 1818, den graad van Doctor in de Geneeskunst bekomen heeft. (*)

Wij hebben dezelve, na herlezing, aan onze eigene veeljarige ondervinding getoetst, en zijne, na in-

(*) Zie W. H. Lamberts. *Dissertatio medica inauguralis de Varicellis. Groningen* 1818.

inlichting van twee beroemde Duitschers, HEIM en RICHTER, opgegevene onderscheidingsteekenen, zoo duidelijk en regelmatig gevonden, dat wij niet zullen aarselen daar van, hierbij, een gedeeltelijk gebruik te maken.

Ten eerste is deze ziekte veel zachter, dan de kinderpokken meestentijds gewoon zijn, vermits er voor de uitbotting geene of zeer weinige koorts bij plaats heeft.

Ten tweede, de valsche pokken komen den eersten of tweeden dag, en meestentijds zeer ongevoelig, reeds ten voorschijn. De kinderpokken zeldzaam voor den derden of vierden dag na den aanval der koorts.

Ten derde, deze pokjes vertoonen zich niet, als de kinderpokken, het eerst in het aangezigt, maar op den RUG, den buik en de ledematen.

Ten vierde, zij zijn op die plaatsen menigvuldiger en vertoonen zich ook onder het hoofdhaar.

Ten vijfde, zij zijn in het algemeen in veel mindere hoeveelheid aanwezig.

Ten zesde, zij vloeijen nimmer zamen, maar ſtaan meer verwijderd.

Ten zevende, zij hebben in het midden die ingedrukte vlekken niet, welke men bij de kinderpokken waarneemt.

Ten achtſte, deze pokjes zijn meest ſpekachtig; zij bevatten dikwerf niets dan lucht, en het vocht er van is nimmer zoo etterachtig.

Ten negende, men wordt bij dezelve zeldzaam zwelling van het aangezigt of van andere deelen gewaar.

Ten tiende, nimmer ontdekt men bij deze, die eigenaardige reuk als bij de ware kinderpokken.

Ten elfde, ook heeft er geene etterkoorts bij plaats.

Ten

Ten twaalfde, het gebeurt bij deze pokjes dikwerf, dat, wanneer eenige verdwenen zijn, er wederom anderen ontſtaan, hetgene men bij de kinderpokken niet waarneemt.

Ten dertiende, deze ziekte is zeer zeldzaam met eenige belangrijke ziekte-toevallen vergezeld, integendeel is zij veel zachter en binnen weinige dagen geëindigd.

Ten veertiende, de korstjes dezer pokken zijn dunner en ronder dan die van de kinderpokjes, bij welke zij dikker en meer eirond zijn.

Ten vijftiende, de roode vlakken, welke, na het afvallen der korsten overblijven, verdwijnen bij deze pokken veel ſpoediger dan bij de ware kinderpokken.

Ten zestiende, deze pokjes laten zeer zeldzaam likteekens of putten na.

Ten zeventiende, zij zijn zeldzaam, ja nimmer

dan door bijkomende omſtandigheden, doodelijk bevonden; en eindelijk

Ten achttiende, zij beveiligen niet tegen de ware kinderpokken.

NEGENDE AFDEELING.

Over de pokken, welke nu en dan bij algemeen heerschende kinderpokjes, aan sommige voorwerpen, te voren met koepokstof geënt, zijn waargenomen.

Wij komen nu tot een zeer belangrijk onderwerp, hetwelk niet alleen in Duitschland, Engeland en andere landen, de aandacht van deskundigen tot zich getrokken heeft, maar bijzonderlijk ook het oog van voorname Doctoren in de kunst in dit Koningrijk niet ontsnapt is.

Men heeft, namelijk, bij sommige Epidemiën, en wel bij de laatste, vooral ook bij die, welke onder ons Resfort, te Rotterdam en IJsselmonde, in de jaren 1817 en 1818 hebben plaats gehad, eene soort van pokziekte, bij uitsluiting, aan te voren met koepokstof geëntte voorwerpen waargenomen,

 wel-

welke in de eerste dagen, en wel vooral bij het tijdvak der uitbotting, het voorkomen had, en meest alle die verschijnselen opleverde, waarmede de ware kinderpokken zich vertoonen en vergezeld gaan, edoch zeer spoedig van gedaante verandert en veel zachter, zonder eenige verëttering en derzelver meestentijds zoo gevaarvolle vergezellende koorts, afloopt, daar in tegendeel de pokjes wratachtig opdroogen en de huid zemelachtig afgeschilferd wordt. (*)

Ons

(*) Men leze hier over aandachtig hetgene de Heer VAN STIPRIAAN LUISCIUS in zijn aangehaald werkje, van pag. 28 tot 37 ingesl., deswege verzameld heeft, terwijl de daar bij gevoegde noten genoegzaam zullen doen zien wat er buiten 's lands over waargenomen en aangeteekend is

In Amsterdam zijn dezelve ook door onderscheidene Geneesheeren waargenomen, waar van wij nog meer openlijk verslag wachten, even als uit 's Gravenhage, alwaar dezelve den beroemdste kunstoefenaren, als de Heeren ONTIJD, VAN MAANEN, MIRANDOLLE en anderen, ook zijn voorgekomen.

Vooral leze men de schoone waarneming van Dr. DAVID HEILBRON, te Amsterdam; door de Heeren VAN STIPRIAAN LUISCIUS en VAN DEN BOSCH ook aangehaald, te vin-

Ons Medelid H. VAN DEN BOSCH, heeft niet alleen, naar aanleiding zijner eigene ondervinding bij de hevige Rotterdamsche Epidemie, maar ook naar die

---

vinden in de Letterboden van 1818 N°. 90 en volgende.

Vergelijk, GIJSBERTI HODENPIJL, in zijne aangehaalde waarnemingen en vervolg, op onderscheidene plaatsen.

Behalve dat onze geachte voorzitter, de Heer J. BODEL, dezelve, bij zijne onderscheidene bezoeken en onderzoek der Epidemien te lande, onder ons Ressort een en andermaal had waargenomen, is hem daarvan in de jongste Epidemie te Dordrecht, een zeer belangrijk geval voorgekomen, waardoor het gestelde in den tekst hierboven volkomen bevestigd wordt; bij zekere Jufvrouw K. welke in het jaar 1804, door wijlen ons geacht Medelid H. P. TIMMERS VERHOEVEN met koepokstof was geënt geweest.

Vergelijk ook het Rapport van de Heeren A. MOLL, C VAN ELDIK en P. MÖHLENBEEK, den 21sten Maart 1818, aan de Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt te NIJMEGEN uitgebragt, ingelascht bij het uitmuntend verslag der kinderpokken Epidemie te NIJMEGEN, door gemelden Heer A. MOLL, practiserend Stads Geneesheer aldaar; te vinden in het Hippocratisch Magazijn van de Heeren SANDER en WACHTER, vierde deels, 2de stuk, pag 107 en vervolgens, zijnde ons de pokken bij het tweede geval daar bij vermeld, voorgekomen van soortgelijken aard te zijn.

die van andere voorname Rotterdamſche Doctoren als van de Heeren Ripping, Pruys, Dalen, van Nijmegen, Sander en anderen, er deze beſchrijving van gegeven.

Voor eerst, dat zij enkele, wel en regelmatig geëntte, voorwerpen aantast.

Ten tweede, zijn de ziekte toevallen onder het tweede tijdvak van Stoll., d. i. het koortſige de uitbotting vergezellende, zeer aanmerkelijk, lastig, moeijelijk en benaauwd; bij gedurige geneigdheid tot braken zijn de lijders dorſtig, klagen over eenen droogen mond, zijn ongeduidig, ja ſomtijds ſtuipachtig en ijlen.

Ten derde, heeft er zwelling en roodheid plaats en er is weinig ruimte tusſchen de uitbottende pokjes; de uitbotting verſpreidt zich zeer *roosachtig*, over aangezigt, armen, handen, voeten en de ganſche oppervlakte des ligchaams, terwijl de meest ervarenen, op *dezen stond*, niet anders kan betuigen, dan dat er gewone kinderpokjes, in het uitbottings tijdperk, aanwezig zijn.

Ten vierde, bevatten zij noch vocht noch lucht.

Ten vijfde, zijn deze er ook nimmer het gewrocht van.

Ten zesde, begint nu al zeer spoedig de tong vochtig te worden, heeft niets meer van dat eigenaardig beslag, het welk men bij den aanvang van het verëtterings tijdvak gewoon is waar te nemen; nu ontstaat er al verder eene zonderlinge en van de gewone kinderpokken, zeer aanmerkenswaardige afwijking; alle toevallen, zoo even beschreven, zijn bedaard of houden ganschelijk op, de koorts is geweken, de geest is opgeruimd, de lijders zijn vrolijk, en de puistjes beginnen te droogen en wratachtig te verdorren, terwijl even als bij de Mazelen de huid afschilfert, en alzoo:

Ten zevende, neemt men het gansche tijdvak van verettering met de tweede of veretterings-koorts niet waar, en de lijders blijven van zulken gevaar-

vollen toeſtand, in welken anderzins zoo vele omkomen, bevrijd. (*)

Het blijkt dus, uit deze beſchouwing; dat hoezeer deze pokziekte reeds door zoo vele ervarene mannen is waargenomen, dezelve nader onderzoek en, bij opvolgende Epidemiën, de naauwkeurigſte oplettendheid der kunstoefenaren verdient en vordert, vooral met betrekking tot de geënte voorwerpen, welke door dezelve aangetast worden, terwijl het toch maar zeker ſchijnt, dat bij dezen de aanleg om kinderpokken te krijgen, maar gedeeltelijk is opgeheven, waarom men meer en meer, de redenen zal moeten navorſchen en opſporen, welke daartoe aanleiding kunnen gegeven hebben, en of dus de oorzaak daarvan, behalve bij ſommigen, aan geene behoorlijke werking der verrigte koepokënting, aan in de ligchamen aanwezig ge-

(*) Zie het aangehaald vertoog van Dr. VAN DEN BOSCH pag. 5, 6 en 7, ook zijnen gedrukten brief aan Dr. CROL van den 30sten November 1817, pag. 7 en 8.

geweest zijnde ongefteldheden, welke die werking zouden hebben kunnen verhinderen, moet worden toegekend.

Hoe voordeelig dan de in deze Afdeeling befchrevene pokziekte, in vergelijking tot de gewone kinderpokken wezen moge, en hoe gelukkig zij ook afloope, ja dat men haar als zeer goedaardig kan befchouwen, vermits alleen door de verdorring, voor het gewone tijdvak der verettering, zoo veel heils wordt aangebragt, dat al had zij geene andere voordeelen dan deze bevrijding, men haar juist daarom alleen moet aanbevelen, begunftigt zij echter derzelver voortplanting niet bij minder doorzigtigen, daar het oneindig gelukkiger en gerustftellender zal zijn, dat, wanneer er in alles behoorlijke naauwkeurigheid en behoedzaamheid in acht zal genomen zijn, de voorwerpen er van bevrijd mogen blijven, waarom wij alle kunstoefenaren onder ons Geneeskundig Resfort, zoo de Doctores in de groote als kleine Steden, en voornamelijk de Heelmeesters te Lande, niet dringend genoeg kunnen uitnoodigen en des noods vermanen, om bij zoo-

da.

danige voorkomende pokziekte zich niet te ſpoedig door Theoretiſche beſpiegelingen te laten wegſlepen en daar op te beſlisſen, maar naauwkeuriglijk te blijven waarnemen en aanteekenen, om de ſlotſom daarvan, zoo aan de Plaatſelijke Geneeskundige Commisſien, als aan ons, behoorlijk mede te deelen, ten einde wij daar door in ſtaat geſteld kunnen worden een geheel op te maken, en er de bevoegde Magten van te onderrigten.

EINDE.

BELANGRIJKE VERBETERINGEN.

Inleiding, bladz. 6 de custos *ſtaat:* ge, *lees:* mogen.
——— ——— 9 reg. 8 *ſtaat:* 18 Julij 1818, *lees:* 18 April 1818.